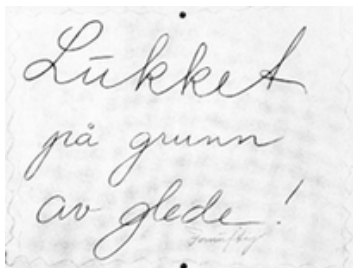

Del 1: Arbeid med fagtekst Hjemkomst

- Les fagteksten om Hjemkomst, og svar på spørsmålene sist i teksten.

Andre verdenskrig i Norge har en tydelig begynnelse og slutt – den begynte 9. april 1940 og var slutt 8. mai 1945. Historien om det norske Holocaust er derimot vanskeligere å avgrense i tid. Er Holocaust over i det de overlevende vender hjem? I det norske jøder får status som nasjonale minoriteter i 1998? I det den norske staten offentlig sa unnskyld for å ha bidratt til utryddelsen av våre egne i 2012? I det HL-senteret utvidet sin utstilling til både å fortelle historien om norske jøder og norske romer i 2022? Eller strekker historien om Holocaust seg helt frem til i dag?

Plakat fra et stengt butikklokale 8. mai 1945.
«Fornuftig» har noen tilføyet.
Foto: NTB/Scanpix.

Hjemkomst

Det dominerende bildet vi har av maidagene og sommeren 1945 handler om euforisk glede – freden brøt løs. «Lukket på grunn av glede» kunne kunder lese utenfor bokhandelen til Nils S. Hauff i Oslo. Norge var endelig fritt etter fem år med okkupasjon, en okkupasjon der tusenvis av nordmenn ble drept i krigshandlinger – som soldater, motstandsfolk, flyktninger og politiske fanger. I mai 1945 var denne perioden endelig over. Norge gikk inn i etterkrigstiden, en periode preget av optimisme og gjenoppbygging.

Slik var det imidlertid ikke for alle. En krig fører med seg enorme psykiske og fysiske utfordringer. Mange nordmenn hadde vært på feil side under krigen, noe som fikk følger inn i etterkrigstiden. Likevel er det rimelig å hevde at jødene i Norge som var i en særegen situasjon. Der andre forholdt seg til etterkrigstid, forholdt jødene seg til en etterfolkemordstid.

Jødernes hjemkomst

Før okkupasjonen var det registrert om lag 1500 jøder i Norge. I folketellingen i 1946 var det registrert 559. 230 familier var totalt utslettet. I tillegg til de enorme menneskelige tapene var jødene fratatt alt –hjemmene sine, forretninger og alle personlige eiendeler. Nazistenes og norske kollaboratørers planer var at de aldri skulle vende hjem igjen. Leon Bodd var 21 år i 1945. Han satte senere ord på hvordan perioden etter krigen preget ham:

“Verste var alle som var borte, selvfølgelig. Alle mine venner, jødiske venner. Min bestemor spesielt, når jeg tenker på det. Men alle disse som var borte [...] Det var en forferdelig opplevelse. Da gikk det opp for oss hva som virkelig hadde skjedd.”

I hvilken grad ble denne sorgen oppfattet av majoritetsbefolkningen? Kontrasten mellom feiringen som preget landet på denne tiden, og fortellinger om sorg, savn og ensomhet er ikke alltid like lett å gripe. Det skulle gå lang tid før den særegne folkemordserfaringen jødene i Norge hadde opplevd ble en del av den norske krigshistorien og følgelig den norske etterkrigstiden.

At frigjøringen var noe annet for norske jøder kan eksemplifiseres gjennom historien til de fem norske holocaustoverlevende Julius Paltiel, Leo Eitinger, Samuel Steinmann og brødrene Pelle og Assor Hirsch. De hadde overlevd slavearbeid, sult, tørst, sykdom, tapet av venner og familie og dødsmarsjer*, og til slutt endt opp i leiren Buchenwald. Der kom de i kontakt med en annen norsk fangegruppe, de norske studentene. Så kommer den fantastiske nyheten om at de norske fangene skulle fraktes hjem med De Hvite Bussene*.

Eitinger, A. Hirsch, Steinmann, Paltiel og P. Hirsch avbildet i Buchenwald 17.4.1945. Foto: Josef Mendelsohn/ Jødisk Museum Trondheim.

Men mens studentene tas med og kjøres hjem fra Tyskland til Norge, må de jødiske overlevende finne veien hjem på egenhånd, uten hjelp. Paltiel kommenterte episoden i ettertid: *«Aldri, aldri har jeg følt meg så forlatt. Er jeg ikke norsk? Jeg er født i Trondheim, har gått på norsk skole, er norsk statsborger. Hvem er jeg, hvis jeg ikke er norsk?»*

Et annet eksempel på forskjellsbehandling er historien til Robert Savosnick. Han klarte på mirakuløst vis å overleve leirene, noe hans far dessverre ikke gjorde. Ved hjemkomst til Norge søker Savosnick rettmessig om å få hevet sin fars livsforsikring. I tilsvaret fra forsikringsselskapet i 1945 står det at: *«...vi tillater oss å forespørre om det er mulig for Dem å skaffe offisiell bekreftelse på dødsfallet.»* Med andre ord, kunne Savosnick vennligst legge frem en dødsattest fra Auschwitz? Selvsagt kunne han ikke det.

Men Savosnicks historie er på langt nær enestående. Det skal bli en lang kamp for jødiske nordmenn å få tilbake sine hjem, sine eiendeler, og bli kompensert for det tapet de har lidd. Mye ble aldri gitt tilbake. Et offentlig oppnevnt utvalg kom i 1998 til den konklusjon at det jødiske miljøet måtte kompenseres med hele 450 millioner kroner for det ranet de ble utsatt for under krigen. Fordi så mange av de som egentlig hadde krav på erstatning ikke levde, ble opprettelsen av HL-senteret, Jødisk Museum Oslo og Jødisk Museum Trondheim en måte å gi tilbake igjen på

Den jødiske erfaringen av å stå utenfor det nasjonale fellesskapet ble videre forsterket av et mangelfullt rettsoppgjør. Sentrale aktører i folkemordet som SS-offiser Wilhelm Wagner og statspolitibetjent Knut Rød ble enten straffet mildt (Wagner fikk sin dødsdom omgjort til livstidsdom og reiste hjem som fri mann til Tyskland i 1951) eller ikke i det hele tatt (Knut Rød ble frikjent for sitt sentrale bidrag til det norske Holocaust fordi han hadde bistått motstandsbevegelsen). Disse rettssakene var med på å forsterke jødernes opplevelse av utrygghet og annerledeshet utover i etterkrigstiden.

Ettertid

Det tok lang tid før det norske Holocaust ble en del av den norske krigshistorien. Spesielt tok oppgjøret med nordmenn som gjerningsmenn tid. Helt opp mot slutten av 1990-tallet var det en bevissthet om at norske jøder ble sendt til Auschwitz, men det var ingen aktører bak handlingen. Hvilken rolle Quisling, NS-regimet og norske politifolk hadde i forbindelse med deportasjonen var underkommunisert. Først tidlig på 2000-tallet vokste det frem en bevissthet om at også nordmenn hadde deltatt aktivt i Holocaust.

Året 2012 markerer et viktig vendepunkt i norsk-jødisk historie. Den norske staten, ved daværende statsminister Jens Stoltenberg, sa for første gang offentlig unnskyld for at vi hadde bidratt til utryddelsen av våre egne.

Nasjonale minoriteter

Sammen med kvener, romer, romanifolk/tatere og skogfinner, har jødene i dag status som nasjonale minoriteter. Statusen ble gitt i 1998. Status som nasjonale minoriteter betyr at gruppene har særegne kulturelle og språklige rettigheter, vern mot diskriminering og at myndighetene forplikter seg til å konsultere representanter for gruppene i saker som angår dem.

Spørsmål til teksten

1. Når tenker du at det er naturlig å si at det norske Holocaust var avsluttet?
2. Hva var grunnen til at HL-senteret ble opprettet i 2001?
3. Når vokste endelig bevisstheten frem om at nordmenn hadde deltatt aktivt i Holocaust?
4. Tenk selv, hva kan forklare at det tok så lang tid før nordmenn ble bevisste at vi hadde medvirket i folkemordet på våre egne landsmenn?
5. Hva innebærer det å få status som nasjonal minoritet?

Del 2: Refleksjon med utgangspunkt i NRK-serien *Last: Jøder, episode 6 - Hjemkomst*

Beskriv frigjøringsdagene i Norge mai 1945.

På hvilke måter var opplevelsen av krigens slutt forskjellig for ulike aktører?

Del 3: Om begrepene etterkrigstid og etterfolkemordstid

Les og svar på spørsmål om begrepet folkemord på FN-sambandets temasider: <https://fn.no/tema/konflikt-og-fred/folkemord>

- På hvilke måter blir FNs folkemordskonvensjon kritisert?
- Hvilke grupper ble forsøkt utryddet av nazistene under andre verdenskrig?

c) Oppsummerende refleksjonsoppgave.

Ingjerd Veiden Brakstad er historiker med folkemord som spesialfelt.

I boka *Etter folkemordet* (2021) skriver hun at tiden etter Holocaust opplevdes ulikt for ulike deler av den norske befolkningen. Hun argumenterer for at begrepet **etterkrigstid** ikke er dekkende for opplevelsene og erfaringene til de jødiske overlevende. Derfor bruker hun begrepet **etterfolkemordstid**.

- Hva er forskjellen i disse begrepene?
- Hvorfor kan det være viktig å skille mellom disse opplevelsene av ettertid?
- Hvordan kan Julius og Samuels erfaringer og livshistorier brukes til å begrunne behovet for begrepet **etterfolkemordstid**?

